

Aizat Aisarakunova

A POSZTSZOVJET KIRGIZ IDENTITÁS DILEMMÁI

Az identitást, akármilyen divatos társadalomtudományi koncepcióról van is szó, igen nehéz definiálni. Az identitás egyrészt mindenképpen valamilyen különlegességet, egyediséget jelent, másrészt pedig a hasonlóság jegyeit. Ez alapján egy bizonyos egyén is azonosulhat egy társadalmi csoporttal, míg egy társadalmi csoport is tagjává fogadhatja az egyént, ha azt olyan egyénnek tartják, aki elfogadja a csoport szabályait.¹

Rövid elemzésemben azt fogom vizsgálni, hogy milyen a kirgiz identitás a kommunizmus bukása után. Vizsgálatom tárgya a kirgiz identitás két fő pillérére, a vallásra és nyelvre fog kiterjedni.

Észak-Kirgizisztánt 1864-ben foglalta el a cári Oroszország, míg más területek a Kokhand Birodalom bukása után, 1876-ban kerültek orosz fennhatóság alá. Ebben az időszakban több kirgiz törzsfő kérte, hogy csatlakozzanak Oroszországhoz, mert azt remélték, hogy az orosz hadsereg megvédi őket az erősen iszlamista Kokhand Birodalomtól, és később kirgiz autonóm területet hozhatnak létre az orosz birodalom belül.

A cári Oroszország relatíve liberálisan fogadta be a kirgiz területeket, engedélyezték a vallásgyakorlást, és próbálták bevonni a helyi elemeket a közigazgatásba. A mohamedán lakosságot sem érte megkülönböztetés, és a vallási ünnepeket is megülhették. Az orosz és kirgiz lakosság keveredése és a vegyes házasságok elterjedtek, előfordult, hogy kirgizek váltak ortodox keresztényé, sokszor oroszok tértek át a muszlim hitre.² Természetesen, ha egy kirgiz ortodox keresztényé vált, bizonyos privilégiumot kapott az orosz uralomtól, de sokszor az ilyen kirgizeket elérte a törzsi vérbosszú.³

A kirgiz vallásosság, más vallásokhoz hasonlóan igencsak megsínylette a kommunista időszakot. A mecseteket és templomokat vagy lerombolták, vagy bezárták és más közintézményként (iskola, óvoda, könyvtár vagy mozi) hasznosították. A vallásos embereket üldözték, elbocsátották állásukból, különösen azokat, akik

külföldi szervezetekkel kerültek kapcsolatba. A házasságkötés, keresztelés és lakossági nyilvántartás jogát elvették az egyházaktól, e feladatok állami hatáskörbe kerültek.

Szovjet Közép-Ázsiában több ezer mecsetet romboltak le. Sok papot vagy kivégzett a KGB vagy száműzetésbe kényszerítették őket. A hivatalos szovjet-orosz kultúra pedig elnyomta az igen színes helyi többnemzetiségű iszlám kultúrát.⁴

A kommunista uralom úgyszólván kipusztította a vallásos meggyőződést a kirgiz társadalomból, az ateizmus vált uralkodóvá. A szovjet lakosság kétharmada nem vallotta vallásosnak magát, míg több mint fele éppenséggel ateistának tartotta magát. A mai Kirgizisztánban is sok vallásos felnőtt gyerekkorában egyáltalán nem találkozott a vallással.

A tiltás ellenére is voltak néhányan, akik gyakorolták vallásukat, ők legtöbbször muszlimok voltak. Az iszlámot, a vallás jellege és hagyományai miatt – az iszlám értékrendszer jobban kötődött a helyi társadalmi normákhoz, például a nagy családhoz – azonban a keresztény egyházakhoz képest kevésbé rombolta a kommunista-ateista rendszer.

Az 1991-ben kivívott függetlenség után megindult a kirgiz állam és nemzet identitáseresésének korszaka. A kirgiz alkotmány preambuluma kijelenti:

„Mi a kirgiz nép mindent megteszünk, hogy újjáépítsük a kirgiz hagyományokat és megvédjük a velünk élő nemzetiségek érdekeit, és együtt próbáljuk őseink álmát az egységről és a békéről megvalósítani.”⁵

Nem kétséges, hogy a függetlenséggel beindult a hivatalos nemzet- és államépítő projekt: kötelezővé tették a kirgiz nyelvet, új egyetemeket és iskolákat alapítottak, új zászlót és himnuszt rendszeresítettek. Hivatalosan támogatják a kirgiz kultúrát, táncokat, újrairják a történelem könyveket és emlékműveket emelnek a kirgiz történelem elfeledett alakjainak. Ezek a tendenciák mindenütt megfigyelhetőek az újonnan függetlenné vált posztszovjet országokban a Baltikumtól Közép-Ázsiáig, de Kirgizisztán esetében, ahogy erre az alkotmány preambuluma is utal, jóval inkább figyelembe veszik a nem kirgiz etnikumokat is.

Az államiság kivívásával több nemzetközi szervezetbe belépett Kirgizisztán, az emberek mobilabbakká váltak – továbbra is léteznek vízum-, illetve biztonsági problémák – és több kulturális hatás éri a helyi társadalmat. A természetes kapcsolatok más muszlim országokkal újjáéledtek, egyre több mecset és vallási egyetem nyitotta ki kapuit, és sok kirgiz diák ment tanulni Törökországba, Malajziába és Szaúd-Arábiába. Egyre több ember tért vissza az iszlám valláshoz, de a kirgiz társadalmat nem érte el a radikális iszlám hatása. Egyértelmű, hogy a mai kirgiz identitás alappillére a mérsékelt iszlám, amely szakít az ateista szovjet múlttal, de nem csatlakozik a radikális vahabita mozgalomhoz. Ezt a tényt sokféleképpen lehet magyarázni, az egyik ismert elemző szerint:

„A tadzsik polgárháború az iszlám ellenzék és a kormány között, amelyben több mint 50 000 ember halt meg, megrázta a régiót. Szinte minden kormány egységesen lépett fel a vahabita fenyegetés ellen. A helyi viszonyok miatt azonban a radikális iszlamista fenyegetés sohasem jelentett igazi veszélyt Kazahsztánban, Kirgizisztánban vagy Türkmenisztánban. A helyi mohamedánok nomádként olyan jóval kevésbé formalizált, helyenként sámánizmussal kevert iszlámot gyakoroltak, amely jelentősen különbözik az oázis-, illetve városlakó tadzsikok és üzbégek által követett szigorú iszlámtól. Amikor Kirgizisztánban jártam, szinte minden helyi kapcsolatom figyelmeztetett, hogy az őáltaluk gyakorolt iszlámnak semmi köze sincs a Tadzsikisztánban és Üzbegisztánban terjedő radikális eszmékhez.”⁶

A legtöbb elemző egyetért abban, hogy a nemzeti identitás egyik legfontosabb alapja a nyelv.⁷ Közös nyelv nélkül nem lehet fenntartani egy nemzeti közösséget, de közös nyelvvel egy földrajzilag szétszórt közösséget (például örmények és zsidók) igen. Az alábbiakban röviden elemzem, hogy milyen szerepet játszik a nyelv a kirgiz társadalom és állam identitáskeresésében.

A Szovjetunióban kötelező volt az orosz nyelv, a kommunizmus bukása után pedig a kirgiz nyelv bevezetésének elinduló folyamata nem várt korlátokba ütközött. Az 1990-es évek elején az Akajev-kormány igen jelentős – sokszor agresszívnek tűnő – lépéseket tett a kirgiz nyelv hivatalossá tételéért. Az etnikailag nem kirgiz lakosságot szinte kényszerítették a nyelv elsajátítására. A társadalmi támogatás azonban olyan erős volt, hogy amikor 1992-ben az elnök egyik orosz tanácsadója lemondott az által vélt mesterséges „kirgizítés” miatt, nem történt változás a politikában. Erős külső nyomásra azonban az oroszokkal való közeledés jegyében 1996-ban az orosz nyelvet is hivatalossá tették Kirgizisztánban.

Tételek az, hogy 1996 óta, amikor ismét hivatalos nyelv lett az orosz, a kirgiz nyelv – és így közvetetten a kirgiz identitás is – kezdi elveszteni gyökereit. Egyre többen beszélnek ismét oroszul, a parlamentben és a médiában ismét dominál az orosz nyelv. Előfordult az is, hogy egy parlamenti képviselő, aki nem beszélt elég jól oroszul, köznevetség tárgyává vált.

Az ország központjában Biskekben nem „divatos” kirgizül beszélni, az orosz a divat, a reklám és a kultúra nyelve. A vidékről a fővárosba egyetemre, illetve főiskolára érkező diákok nagy hátrányban vannak, mivel nem beszélnek „a progresszió” nyelvét. A felsőoktatásban a meghatározó kurzusokat csak oroszul tartják, a kirgiz szaknyelv kialakulása szinte lehetetlen. A jövő kirgiz értelmisége oroszul beszél és gondolkodik.

A kirgiz közép- és felső osztályokban a családok oroszul beszélnek, orosz óvodákba és iskolákba küldik gyermekeiket. Az oroszul rosszul beszélő vidéki, aki felutazik a fővárosba, oroszul szólítja meg a buszvezetőt. Az éttermekben orosz nyelvűek az étlapok, és az álláshirdetések is angolul és oroszul jelennek meg. A közszolgáltatásokban is dominál az orosz.

Miért állt le a kirgiz nyelv egyenjogúsítása? Miért nem lép fel a kormány az orosz nyelv egyeduralma ellen?

A nyelv-vita újra és újra fellángol. 2001-ben Askar Akajev elnök államnyelvvé nyilvánította a kirgizt, míg az orosz csak hivatalos nyelv maradt. A függetlenség óta az „Ashar-mozgalom” – amelynek gyökerei a függetlenség előtti időszakba vezetnek vissza, és már 1989-ben küzdött a nyelvi jogokért – támogatja a kirgiz nyelv használatát. Nemrégiben sajtónyilatkozatban kérték, hogy az orosz nyelv vesztse el hivatalos státuszát. Több kirgiz „patrióta” mozgalom, mint az „Asamba-párt és az „Ullu Birimdik-mozgalom” is támogatja, hogy alkotmányosan rögzítsék a kirgiz nyelv státuszát. Doolot Nusupov, az „Asaba” egyik vezetője így vall az orosz nyelv problémájáról:

„Üzbegisztán és a balti államok sokkal kevesebb jogot adtak az orosz nyelvnek. Nálunk az orosz ajkúak igen erős lobbizást indítottak, sok konferenciát és szemináriumot is tartottak. Ez növeli a feszültséget ahelyett, hogy csak néhány szónyi kirgizt tanulnának. Sokszor bizony még a szovjet idők erőszakos oroszosítását is dicsőítik.”

Az orosz ajkúak vezetője, Kurmanbek Bakijev nemrégiben levelet írt Akajev elnöknek, akit arra kért, hogy tegyen meg mindent annak érdekében, hogy az ország ne legyen kettéosztva kirgizekre és oroszul beszélő kirgizekre. A kirgiz vezetés nagy dilemmában van, ugyanis nem lehet tudni, miképpen lép fel a putyini Oroszországra. A jelenlegi vezetés többsége nem szeretné „megharagítani” Moszkvát, ezért igen óvatosan lépnek fel a nyelvi vitában.

Következtetések

Érdekes módon arra még nincs bizonyíték, hogy a terjedő iszlám felvesse a nyelv kérdését. Az iszlám teológia alapja a klasszikus arab nyelv, az iszlám iskolákat és egyetemeiket még nem érte el a „reformáció”. A kirgiz állam fejlődését alapvetően meghatározza a vahabitáktól való félelem és az orosz kulturális és politikai nyomás és függés. A jelenlegi kirgiz identitás nem véletlenül zavaros és gyenge, mivel alapjai nincsenek tisztázva. A nemzeti identitás és államiság gyengesége is egymást erősíti. A jövő nagy kérdése, hogy ebben a helyzetben miképpen tudja a kirgiz állam saját hatalmát gyakorolni saját területén, mivel a Fergana-völgyből terjedő radikális iszlám fenyegetés és az olajdollárokon lovagoló agresszív orosz külpolitika egyre nagyobb veszélyeket rejt magában.

Fordította: Kendeffy Áron

Jegyzetek

- ¹ Barnard, A., Spencer J. ed. Encyclopaedia of Social and Cultural Anthropology, London–New York, 2001.
- ² Yrakov, A.: Oчерk istorii religii v Kyrgyzstane (Szemelvények a kirgiz vallások történetéből), Bishkek, 2001, p. 47.
- ³ Kojonaliev, S. K.: Obichnoe Pravo irgizov (Kirgiz közjog), Bishkek 2000, p.178.
- ⁴ Lucas, Philipp Ch., Robbins Th.: New Religious movements in the 21st century (Legal, Political and Social challenges in Global Perspective), New York, 2004, p.130.
- ⁵ Turgunbekov, R. T. ed. Introduction into the History of Kyrgyz state, Bishkek, 1994, p. 122.
- ⁶ Lucas, p. 136.
- ⁷ Joseph, John.E.: Language and Identity (National, Ethnic, Religious), New York, 2004, p. 16.